

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НЕТАРИФНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

У зв'язку з лібералізацією міжнародної торгівлі та зменшенням ролі тарифних заходів регулювання зовнішньої торгівлі, розкрито особливості застосування державами нетарифних інструментів регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Проаналізовано визначення та перелік заходів нетарифного регулювання на законодавчому рівні в Україні та виокремлено їх позитивні та негативні моменти у вітчизняній практиці регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Здійснено порівняльний аналіз відповідності національної системи нетарифного регулювання міжнародно-правовим нормам Світової організації торгівлі, у процесі якого встановлено доцільність узагальнення та систематизації існуючого законодавчо закріпленого переліку заходів нетарифного регулювання відповідно до міжнародних стандартів на підставі гармонізації економічної, інституційної та законодавчої складових регулювання зовнішньоекономічної діяльності з врахуванням національних інтересів держави та вітчизняних товаровиробників і споживачів.

Ключові слова: *нетарифне регулювання, заходи нетарифного регулювання, зовнішньоекономічна діяльність.*

Сучасний механізм регулювання зовнішньої торгівлі є комплексом взаємодоповнюючих тарифних та нетарифних заходів, які постійно змінюються під впливом розвитку виробничих сил та інтересів виробників і споживачів, механізмів їх міжнародно-правового та національного регулювання.

На сьогодні тарифні інструменти не можуть на належному рівні виконувати свої функції, тому їхня роль у регулюванні зовнішньої торгівлі зменшується, зокрема через зниження ролі мита як засобу торговельної політики. Це пов'язано з:

- діяльністю Світової організації торгівлі (СОТ) щодо скорочення ставок мит та поступову їх ліквідацію за окремими товарними групами;
- застосуванням на двосторонньому, регіональному та багатосторонньому рівнях режиму найбільшого сприяння процесів, пов'язаних з встановленням, відміною чи пільгами щодо мит;
- поширенням у світі преференційних угод;
- функціонуванням інтеграційних угруповань, які (як мінімум) поступово усувають мита у взаємній торгівлі, що позначається на загальному зниженні рівня митно-тарифного регулювання у світі.

Обмеження можливостей тарифних методів підвищують роль нетарифного регулювання при здійсненні експортно-імпортних операцій, *актуалізують* дану проблематику досліджень.

Вагомий внесок у розробку та вивчення нетарифного регулювання у зовнішньоторгівельній політиці держави внесли такі *вітчизняні та зарубіжні вчені*, як: І. Бураковський, О. Гребельник, І. Дюмулен, В. Ідрісова, О. Кирєєв, А. Кредісов, С. Осика, А. Філіпенко,

та ін. Як в Україні, так і світі комплексного загально визнаного формулювання визначення поняття “нетарифне регулювання” та єдиної класифікації інструментів нетарифного регулювання немає. Теоретичні питання нетарифного регулювання відображені в роботах багатьох вітчизняних науковців та практиків, серед яких: О. Гребельник [1], О. Кіян [2], Л. Пісьмаченко [3], М. Стебляк [1] та ін., а питання класифікації інструментів (методів, заходів) нетарифного регулювання розглядалися у працях В. Романенко [4], Ю. Солодовського [5], М. Шульги [6], Н. Щербатюк [7] та ін., а класифікаційні переліки заходів нетарифного регулювання розроблені міжнародними організаціями (Секретаріат ГАТТ/СОР, Конференція ООН з торгівлі та розвитку – ЮНКТАД, Міжнародна торгова палата, Міжнародний банк реконструкції та розвитку, Всесвітня митна організація тощо).

На сучасному етапі розвитку нашої держави система нетарифних заходів регулювання зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) вивчена та розроблена недостатньо як на економічному, так і на правовому рівні, а отже, потребує більш детального аналізу. У цьому контексті в Україні необхідно сформувати організаційну та правову базу для використання усього комплексу дозволених заходів нетарифного регулювання, максимально враховуючи міжнародну практику їх застосування та регламентації для стабільного розвитку національної економіки.

Метою статті є аналіз системи заходів нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні, оцінка відповідності та можливості її вдосконалення щодо міжнародних стандартів і норм.

Ставлення до використання нетарифних методів регулювання у світі неоднозначне, а іноді й доволі суперечливе. З одного боку, Світова організація торгівлі ставить завдання максимального скорочення використання нетарифних методів регулювання у сфері зовнішньоекономічної діяльності, а з іншого – велика кількість нетарифних методів та інструментів регулювання, які використовуються багатьма країнами, стала причиною укладання в рамках системи ГАТТ/СОР угод для регулювання та регламентації їх застосування країнами-членами (наприклад, Угода про технічні бар'єри у торгівлі, Угода про субсидії і компенсаційні заходи, Угода про застосування санітарних та фітосанітарних заходів, Угода про процедури ліцензування імпорту та інші).

На сьогодні практично усі країни використовують окремі з нетарифних заходів регулювання зовнішньої торгівлі або їх комбінації для досягнення певних цілей у сфері торговельно-економічної політики як зовнішньої, так і внутрішньої.

Особливістю нетарифних інструментів є те, що вони:

- застосовуються, як правило, органами державної влади країни;
- використовуються для регулювання зовнішньої торгівлі невеликої групи товарів;
- діють протягом обмеженого терміну;
- призначені для вирішення певних економічних та соціальних проблем, які вимагають оперативного втручання держави, зокрема для збалансування національного ринку;
- мають автономний характер, тобто не пов'язані з міжнародними зобов'язаннями країни тощо.

В Україні питання нетарифного регулювання та використання його інструментів на законодавчому рівні практично не систематизовано, що ускладнює формування ефективного організаційно-правового механізму використання нетарифного інструментарію для збалансування економічних інтересів країни, суб'єктів господарювання та споживачів, захисту внутрішнього ринку й економічних інтересів вітчизняних товаровиробників на зовнішніх ринках.

У чинному національному законодавстві поняття нетарифного регулювання відсутнє, однак не виключається, оскільки в ст. 7 Закону України "Про зовнішньоекономічну діяльність" задекларовано, що "...регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні здійснюється за допомогою: законів України; передбачених в законах України актів тарифного і нетарифного регулювання, які видаються державними органами України в межах їх компетенції..." [8], а в чинному Митному кодексі України механізм нетарифного регулювання є складовою державної митної справи (ст. 7) [9].

Крім того, у Митному кодексі України визначається поняття заходів нетарифного регулювання, а саме: заходами нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності є заходи, які не пов'язані із застосуванням мита до товарів, що переміщуються через митний кордон України, встановлені відповідно до закону заборони та/або обмеження, спрямовані на захист внутрішнього ринку, громадського порядку та безпеки, суспільної моралі, на охорону здоров'я та життя людей і тварин, охорону навколишнього природного середовища, захист прав споживачів товарів, що ввозяться в Україну, а також на охорону національної культурної та історичної спадщини [9]. У Податковому кодексі України наводиться вичерпний перелік таких заходів, що вживаються в Україні, а саме: ліцензування і квотування зовнішньоекономічних операцій; застосування спеціальних заходів щодо імпорту товарів в Україну; процедура реєстрації зовнішньоекономічних контрактів; процедура видачі ліцензій на право імпорту, експорту – спирту, алкогольних напоїв та тютюнових виробів; дозвільна система служби експортного контролю; сертифікація товарів, що ввозяться в Україну; дозвільна система органів державної влади, що здійснюють санітарно-епідеміологічний, ветеринарний, фітосанітарний, екологічний та інші види контролю; реєстрація лікарських засобів, виробів медичного призначення, імунобіологічних препаратів, харчових добавок; застосування державного пробірного контролю [10].

Позитивним аспектом є те, що вперше в Україні на законодавчому рівні визначено поняття заходів нетарифного регулювання та їх перелік, хоча і в різних нормативно-правових актах. На нашу думку, перелік заходів нетарифного регулювання більш доречно було б навести у Митному кодексі України, оскільки митні органи відіграють важливу роль у системі нетарифного регулювання, виконуючи контролюючу функцію щодо цих заходів у процесі здійснення митного контролю і митного оформлення та реалізуючи свою діяльність відповідно до положень цього Кодексу.

Щодо визначення поняття "нетарифних заходів" регулювання зовнішньої торгівлі, то воно відповідає загальноприйнятому у міжнародній практиці підходу до його трактування на основі позиції формування інструментарію регулювання міжнародної торгівлі через виділення заходів митно-тарифного регулювання та інших (нетарифних), які могли б впливати на зовнішню торгівлю. На сьогодні в межах СОТ та інших міжнародних організацій офіційного визначення цього поняття не існує, але його замінює класифікаційна схема нетарифних заходів, і саме описовий підхід до їх визначення використовується замість узагальненого термінологічного визначення [11, с. 296]. З огляду на описове тлумачення нетарифних заходів важливе місце у механізмі нетарифного регулювання зовнішньої торгівлі держави варто відвести питанням визначення, правового регламентування та використання конкретних інструментів та їх систематизації відповідно до національних інтересів та міжнародних стандартів, тобто формування переліку заходів нетарифного регулювання.

Проаналізуємо детальніше перелік заходів нетарифного регулювання, який наведено у Податковому кодексі України. Зазначимо, що у вказаному переліку саме

до регулювання ЗЕД можна віднести перші шість позицій, оскільки вони стосуються експортно-імпортних операцій. Решта три нетарифні заходи, а саме “дозвільна система органів державної влади, що здійснюють санітарно-епідеміологічний, ветеринарний, фітосанітарний, екологічний та інші види контролю”, “реєстрація лікарських засобів, виробів медичного призначення, імунобіологічних препаратів, харчових добавок” та “застосування державного пробірного контролю” з огляду на сформовані визначення цих заходів можуть стосуватися як ЗЕД (у частині видачі дозволів чи реєстрації суб'єктів, пов'язаних з переміщенням підконтрольних товарів через митний кордон), так і регулювання внутрішнього ринку (в частині контролю за виробництвом, обігом та реалізацією підконтрольних товарів на внутрішньому ринку).

У законодавчому переліку окремі нетарифні заходи визначаються через поняття “дозвільної системи” державних органів, але оскільки практично усі нетарифні інструменти є методами насамперед адміністративного впливу, то питання дозвільної системи органів державної влади впливає із самої сутності запровадження і використання таких заходів. Оскільки дозвільну систему в широкому розумінні визначають як певну сукупність правовідносин, що виникають з метою забезпечення суспільної безпеки між органами державної виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, уповноваженими видавати дозволи з однієї сторони (дозволиитель), а також фізичними або юридичними особами з іншої (заявник), щодо можливості здійснення останніми дій, спрямованих на придбання в особливому порядку певних прав або повноважень заявником, з приводу користування такими речовинами, матеріалами, предметами, або виконання видів діяльності, які можуть бути небезпечні для життя і здоров'я людини, загрожувати державним інтересам, з наступним здійсненням контролю і нагляду з боку дозволиителя за дотриманням встановлених правил, а так само притягненням винних (за наявності підстав) до встановленої законом відповідальності [12, с. 9], то перераховані у Податковому кодексі нетарифні заходи виконують функції, пов'язані з правовим врегулюванням відносин між уповноваженими дозвільними органами і суб'єктами господарювання з приводу видачі (переоформлення, видачі дублікатів, анулювання) документів дозвільного характеру щодо виготовлення, реалізації, придбання, перевезення, використання визначених предметів у різних сферах, залежно від об'єктів, щодо яких застосовується дозвільна система та система контролю за дотриманням встановлених правил та вимог відповідними дозвільними органами.

Підтвердженням вищезазначеного є загальні положення застосування процедур дозвільного характеру, які встановлюються відповідними нормативно-правовими актами, що регулюють застосування нетарифного заходу, визначеного у Податковому кодексі України. Зокрема, дозвільна система органів державної влади, що здійснюють санітарно-епідеміологічний, ветеринарний, фітосанітарний, екологічний та інші види контролю, пов'язана з видачею та контролем відповідними контролюючими органами сертифікатів, дозволів, висновків, свідоцтв, спрямованих на охорону життя або здоров'я людей та тварин, контроль за хворобами рослин, охорону навколишнього середовища тощо; дозвільна система служби експортного контролю пов'язана з реєстрацією суб'єктів здійснення міжнародних передач товарів, видачею дозволів, висновків, міжнародних імпортних сертифікатів чи сертифікатів підтвердження доставки за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання, з метою забезпечення захисту національних інтересів України [13]; реєстрація лікарських засобів, виробів медичного призначення, імунобіологічних

препаратів, харчових добавок загалом виконує функції охорони життя або здоров'я людей і реалізується через видачу відповідних дозвільних документів та ведення Державних реєстрів відповідної продукції; застосування державного пробірною контролю передбачає контроль за видобуванням, виробництвом, використанням, обігом, обліком і зберіганням дорогоцінних металів, дорогоцінного каміння та дорогоцінного каміння органогенного утворення, напівдорогоцінного каміння, виробів із них, виконанням операцій із зазначеними цінностями, а також на забезпечення залучення до вторинної переробки відходів і брухту, що містять дорогоцінні метали і дорогоцінне каміння [14] та здійснення діяльності у цій сфері на підставі ліцензій.

Розглянемо детальніше нетарифний захід "сертифікація товарів, що ввозяться в Україну", який передбачає підтвердження відповідності продукції (товару), яка ввозиться і реалізується на території України, стандартам, що діють в Україні через видачу сертифікатів відповідності чи свідоцтв про визнання відповідності, що видається центральним органом виконавчої влади з питань технічного регулювання або акредитованим в установленому порядку органом із сертифікації, який уповноважений на здійснення цієї діяльності в законодавчо регульованій сфері або декларації про відповідність, виданої виробником харчової продукції [15]. Як і решта нетарифних заходів сертифікація товарів з однієї сторони є складовою дозвільної системи державних органів, а з іншого – одним із засобів технічного регулювання ЗЕД, що реалізується через систему технічних регламентів, стандартів та оцінки відповідності і в умовах членства України в СОТ має відповідати положенням Угоди про технічні бар'єри у торгівлі, яка передбачає, що технічні норми, стандарти, системи сертифікації та випробування товарів, вимоги до їх пакування і маркування не мають створювати складнощі в торгівлі, а до товарів, що імпортуються потрібно застосовувати ті самі стандарти, адміністративні норми і вимоги, що і до товарів національного виробництва [16]. Сфера застосування Угоди поширюється на всі товари, в т. ч. промислові та сільськогосподарські, за винятком специфікацій для урядових закупівель та на санітарні та фітосанітарні заходи, що регламентуються в межах СОТ відповідними угодами – Угодою про державні закупівлі та Угодою про застосування санітарних та фітосанітарних заходів.

У вітчизняному законодавстві технічне регулювання визначається як правове регулювання відносин у сфері встановлення, застосування та виконання обов'язкових вимог до продукції або пов'язаних з нею процесів, систем і послуг, персоналу та органів, а також перевірка їх дотримання шляхом оцінювання відповідності та/або ринкового нагляду [17], об'єктами якого є продукція, процеси та послуги, зокрема матеріали, складники, обладнання, системи, їх сумісність, правила, процедури, функції, методи чи діяльність, персонал і органи, а також вимоги до термінології, позначення, фасування, пакування, маркування, етикетування, системи управління якістю і системи екологічного управління. Отже, нетарифний захід "сертифікація товарів, що ввозяться в Україну" розкриває свій регуляторний вплив на зовнішню торгівлю дещо обмежено, тому його доцільно розширити і пов'язати більш узагальнено з технічним регулюванням чи технічними бар'єрами у торгівлі в контексті дотримання положень Угоди про технічні бар'єри у торгівлі.

Варто зазначити, що окремі заходи, наведені у переліку, частково дублюють один одного. Наприклад, нетарифний інструмент "ліцензування і квотування зовнішньоекономічних операцій", визначаючи дозвільний порядок здійснення зовнішньоекономічних операцій, може включати в себе інший, визначений у переліку захід нетарифного регулювання, а саме "процедура видачі ліцензій на право імпорту, експорту – спирту,

алкогольних напоїв та тютюнових виробів”, оскільки за Законом України “Про зовнішньоекономічну діяльність” ліцензування зовнішньоекономічних операцій визначається як комплекс адміністративних дій органу виконавчої влади з питань економічної політики з надання дозволу на здійснення суб’єктом зовнішньоекономічної діяльності експорту (імпорту) товарів [8]. Крім того “ліцензування імпорту” в Угоді про процедури ліцензування імпорту СОТ [18] визначається як адміністративні процедури, що використовуються для здійснення режимів ліцензування імпорту, які вимагають подання до відповідного адміністративного органу заявки або іншої документації як попередньої умови для імпортування товарів на митну територію імпортуючого члена СОТ.

Ліцензування експорту (імпорту) товарів в Україні здійснюється у формі автоматичного (надання дозволу на здійснення протягом визначеного періоду експорту (імпорту) товарів, щодо яких не встановлюються квоти (кількісні або інші обмеження)) та неавтоматичного ліцензування (надання дозволу на здійснення протягом визначеного періоду експорту (імпорту) товарів, щодо яких встановлюються певні квоти (кількісні або інші обмеження)) [8]. Крім того, квотування зовнішньоекономічних операцій є забороненим ГАТТ/СОТ заходом регулювання зовнішньої торгівлі і в Україні, на виконання зобов’язань перед цією організацією, застосовується лише до експорту окремих товарів, перелік яких щорічно затверджується Постановою Кабінету Міністрів України “Про затвердження переліків товарів, експорт та імпорт яких підлягає ліцензуванню, та квот на відповідний рік” [19] та як спеціальна квота в межах застосування остаточного спеціального заходу щодо імпорту товарів в Україну (на сьогодні спеціальна квота застосовується щодо імпорту в Україну “тубів сталевих безшовних обсадних та насосно-компресорних” [20]). Тому вказані вище нетарифні заходи доцільно об’єднати під назвою “Ліцензування зовнішньоекономічних операцій”, яке більшою мірою буде відповідати вимогам СОТ у цьому напрямі.

Частково, вищерозглянутий захід у вигляді спеціальної квоти входить до наступного нетарифного заходу “застосування спеціальних заходів щодо імпорту товарів в Україну”, який регулюється Законом України “Про застосування спеціальних заходів щодо імпорту в Україну” і належить до захисних та передбачає при зростанні обсягів імпорту в Україну, який може заподіяти значну шкоду або загрожує заподіянням значної шкоди національному товаровиробнику внаслідок такого імпорту, за результатами спеціального розслідування, застосування [21]:

– попередніх спеціальних заходів у вигляді попереднього спеціального мита щодо імпорту в Україну, який є об’єктом спеціального розслідування або застосування заходів нагляду або регіонального нагляду за імпортом в Україну через видачу дозволу на імпорт, який видається Міністерством економічного розвитку і торгівлі України та подається відповідному митному органу України при імпорті товару, що є об’єктом застосування заходів нагляду чи регіонального нагляду;

– остаточних спеціальних заходів через установа спеціального мита щодо імпорту в Україну, який є об’єктом спеціального розслідування або запровадження режиму квотування імпорту в Україну, що є об’єктом спеціального розслідування, з визначенням обсягів квот та порядку їх розподілу.

На міжнародному рівні застосування спеціальних заходів щодо імпорту регулюється Угодою СОТ про захисні заходи, якій відповідає національний закон у цій сфері.

Одним із недоліків законодавчо затвердженого переліку нетарифних заходів є те,

що у ньому відсутні поширені інструменти нетарифного характеру, які застосовуються в Україні та світі, а саме: антидемпінгове регулювання та антидемпінгові заходи, субсидування виробництва і експорту товарів та компенсаційні заходи, система державних закупівель товарів, система митних формальностей, що впливають на зовнішню торгівлю тощо.

З огляду на вищенаведене можемо зробити такі *висновки*.

1. Наведений у Податковому кодексі України перелік заходів нетарифного регулювання є неповним та недостатньо систематизованим. Арсенал заходів нетарифного регулювання нараховує сотні різноманітних інструментів й обмежень зовнішньоторговельної діяльності [4, с. 49] і, як наслідок, велика кількість таких заходів унеможлиблює наведення абсолютного повного їх переліку та детального опису [22, с. 78], однак вимагає оптимального впорядкування наявних у державі заходів нетарифного регулювання через їх формалізацію в юридичній (законодавчій) площині. В умовах членства нашої держави в СОТ перелік заходів нетарифного регулювання, що використовуються в Україні на законодавчому рівні, в Митному кодексі України, доцільно узагальнити та систематизувати на основі міжнародно-правових норм ГАТТ/СОТ та угод цієї організації у сфері нетарифного регулювання, дотримуючись загальноприйнятих підходів до групування таких заходів та не вдаючись до детального визначення кожного з нетарифних заходів у загальному переліку.

2. Для того, щоб система заходів нетарифного регулювання ЗЕД в Україні працювала відповідно до міжнародних стандартів та була дієвою, потрібно забезпечити її ефективне функціонування через гармонізацію економічної, інституційної та законодавчої складових. Досконала і продумана стратегія розробки та реалізації системи заходів нетарифного регулювання ЗЕД має базуватися на оцінці балансу вигід і витрат для економіки держави з урахуванням національних інтересів з акцентом у бік національного товаровиробника та споживача, їх підтримки і захисту, а ефективна реалізація такої стратегії має бути забезпечена міцною виконавчою вертикаллю державних органів влади, які мають повноваження у цій сфері, та системою правових норм, які б визначали механізм нетарифного регулювання і забезпечували належне виконання своїх обов'язків вказаними органами влади.

Вибір законодавчо закріпленої системи нетарифних заходів регулювання ЗЕД відповідно до вимог СОТ, спрямованих на лібералізацію міжнародної торгівлі, має неабияке значення для формування державної зовнішньоекономічної політики, проте при цьому необхідно зважено підходити до застосування таких заходів, керуючись національними інтересами держави, пов'язаними насамперед із захистом інтересів вітчизняних товаровиробників і споживачів шляхом створення сприятливих умов для розвитку національного господарства та інтеграції його в систему світогосподарських зв'язків.

Література

1. Гребельник О. Порівняльний аналіз теоретичних підходів до нетарифного регулювання / О. Гребельник, М. Стебляк // *Митна безпека*. – 2010. – № 1. – С. 24–34. – (Серія “Економіка”).
2. Кіян О. Методи нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні / О. Кіян // *Митна справа*. – 2007. – № 2. – С. 13–16.
3. Письмаченко Л. Нетарифне регулювання як інструмент економічної політики держави у зовнішньоторгівельних відносинах / Л. Письмаченко // *Економіка та держава*. – 2007. – № 9. – С. 60–64.

4. Романенко В. Класифікація нетарифних заходів регулювання зовнішньої торгівлі / В. В. Романенко // Митна справа. – 2012. – № 3 (81). – С. 49–55.
5. Солодковський Ю. Нетарифний протекціонізм на сучасному етапі розвитку міжнародної торгівлі [Електронний ресурс] / Ю. Солодковський, В. Олефіренко // Економічні науки: Серія “Облік і фінанси”: зб. наук. праць. – Луцький національний технічний університет. – 2011. – Вип. 8 (29). – Ч. 4. – Режим доступу : http://www.nbuiv.gov.ua/portal/soc_gum/en_oif/2011_8_4/25.pdf.
6. Шульга М. Г. Нетарифні заходи регулювання в зовнішньоекономічних відносинах / М. Г. Шульга // Проблеми законності. – 2011. – Вип. 117. – С. 92–97.
7. Щербатюк Н. Класифікація заходів нетарифного регулювання / Н. Щербатюк // Часопис Київського університету права. – 2012. – № 2. – С. 111–116.
8. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.1991 р., № 959-XII (з наступними змінами і доповненнями) . [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1085.19.45&nobreak=1>.
9. Митний кодекс України від 13.03.2012 р., № 4495-VI (з наступними змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1011.60.9&nobreak=1>.
10. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р., № 2755-VI, (з наступними змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1011.47.53&nobreak=1>.
11. Дюмулен И. И. Международная торговля. Тарифное и нетарифное регулирование : учебник / И. И. Дюмулен. – [2-изд.]. – М. : ВАВТ, 2009. – 544 с.
12. Харитонов О. Дозвільна система в Україні : автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 “Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право” / О. В. Харитонов. – Харків, 2004. – 22 с.
13. Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання: Закон України від 20.02.2003 р., № 549-IV, (з наступними змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1088.161.4&nobreak=1>.
14. Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними: Закон України від 18.11.1997 р., № 637/97-ВР (з наступними змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/Z970637.html.
15. Про стандартизацію і сертифікацію: Декрет Кабінету Міністрів України від 10.05.1993 р., № 46-93 (з наступними змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/46-93>.
16. Угода про технічні бар'єри у торгівлі: Міжнародний документ СОТ від 15.04.1994 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/981_008.
17. Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності: Закон України від 01.12.2005 р., № N 3164-IV (з наступними змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1088.1006.8&nobreak=1>.
18. Угода про процедури ліцензування імпорту: Міжнародний документ СОТ від 15.04.1994 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/981_014.

19. Про затвердження переліків товарів, експорт та імпорт яких підлягає ліцензуванню, та квот на 2013 рік: Постанова Кабінету міністрів України від 19.12.2012 р., № 1201 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1201-2012-%D0%BF>.
20. Захист інтересів національних товаровиробників на внутрішньому ринку: Офіційна інформація Міністерства економічного розвитку і торгівлі України станом на 01.01.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/category/main?cat_id=90070
21. Про застосування спеціальних заходів щодо імпорту в Україну: Закон України від 22.12.1998 р., № 332-XIV (з наступними змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1087.59.8&nobreak=1>.
22. Новокшонов И. Характеристика мер нетарифного регулювання внешнетор-говой деятельности / И. Новокшонов // Право и экономика. – 1999. – № 6. – С. 78–80.

Редакція отримала матеріал 12 вересня 2013 р.